

«Men eg vil ikkje vere tjuv»

Bildebøker som utgangspunkt for arbeid med kritisk tenkning på 2. trinn

ODA ANDREA HAUG STENSLIE, GRUNNSKOLELÆRER I OSLO KOMMUNE
INGVILL KROGSTAD SVANES, FØRSTEAMANUENSIS I NORSKDIDAKTIKK,
OSLOMET – STORBYUNIVERSITETET

Hva gjør man når man er født inn i en tyvefamilie, men synes det er galt å stjele? Dette er dilemmaet til Kjell, hovedpersonen i *Pølsetjuven* (2019) av Marianne Gretteberg Engedal. Vi brukte bildeboken om pølsetyven i en 2. klasse for å jobbe med kritisk tenkning. Kan elevene skjønne hvordan det er å være Kjell eller familien hans som ønsker han var en skikkelig tyv? Og klarer de å se sammenhenger mellom lille Kjell, seg selv og barns rettigheter? I denne artikkelen ser vi nærmere på hva som gjør *Pølsetjuven* egnet for arbeid med kritisk tenkning. Vi presenterer undervisningsopplegget i tre faser: før lesing, under lesing og etter lesing. Til slutt reflekterer vi over at det tar tid å utvikle elevers kritiske tenkning, og at vi må være tålmodige.

Kritisk tenkning og bildebøker

Kritisk tenkning er en av UNESCOs nøkkelkompetanser for fremtiden og inngår i «21st century skills» (OECD, 2018). Kritisk tenkning er innlemmet i læreplanene i mange land, inkludert Norge. Et sentralt spørsmål for oss som lærere er hvordan kritisk tenkning kan oversettes til arbeid i klasserom med de yngste elevene. Dette har vi jobbet med i prosjektet Kritisk tenkning i barneskolen (KriT), som arbeidet med *Pølsetjuven* er en del av.¹

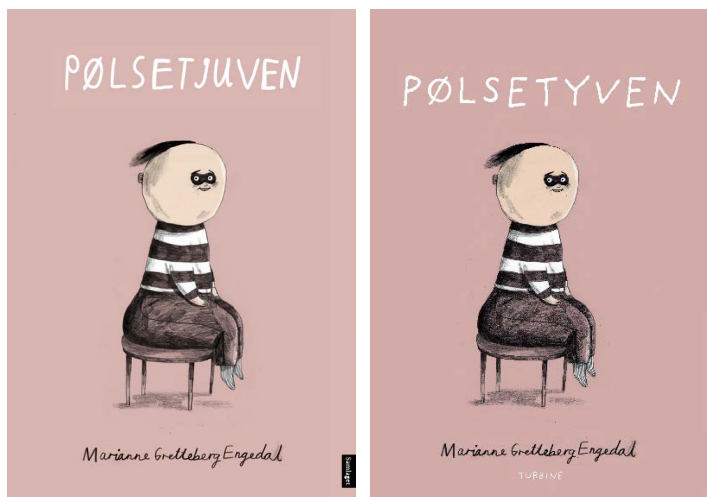
” Et sentralt spørsmål for oss som lærere er hvordan kritisk tenkning kan oversettes til arbeid i klasserom med de yngste elevene.

Pølsetjuven handler om Kjell som er sønnen i familien Tjuv. Familien er tyver, og yrket har gått i arv i generasjoner. Bestevennen til Kjell er Pølse-Per. En dag skal Pølse-Pers familie på ferie, og familien Tjuv bestemmer seg for å dra og stjele fra huset deres. Dette setter Kjell i en vanskelig situasjon: Skal han virkelig godta at familien stjeler fra bestevennen? Hva kan han egentlig gjøre? Finnes

1 Denne artikkelen bygger på Oda Andrea Haug Stenslies masteroppgave: «Men eg vil ikkje vere tjuv» En vitenskapelig studie om hvordan en bildebok kan legge til rette for kritisk tenkning i begynneropplæringen (2022): <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/11250/3031598>.

En variant av undervisningsopplegget finnes også i Kritisk tenkning i barneskolen – teori og praksis (Jegstad et al., 2022): <https://skriftserien.oslomet.no/index.php/skriftserien/article/view/773/684>.

det noen alternativer? Denne situasjonen er noe elever på 2. trinn kan relatere seg til. Barn har en sterk rettferdighetssans, og hva som er rett og galt, engasjerer dem. Derfor opplevde vi *Pølsetjuven* som en egnet bok i arbeidet med kritisk tenkning. Vi utarbeidet et undervisningsopplegg sammen med klassens lærer, som hun gjennomførte mens vi observerte. *Pølsetjuven* er oversatt til dansk, og vi tror boken kan egne seg like godt i danske klasserom som i norske.

Billede 1: *Pølsetjuven* finnes både på norsk og dansk.

Kritisk tenkning handler om å utforske og reflektere over ulike muligheter og perspektiver for å bestemme hva man skal tro eller gjøre (Ennis, 2015; Fisher, 2011). En kritisk tenker er engasjert og villig til å endre standpunkt etter å ha fått ny kunnskap eller å ha sett flere sider av en sak. En kritisk tenker ser også sammenhenger på ulike områder og nivåer. Kritisk tenkning betyr å ikke ukritisk følge strømmen og akseptere andres svar, men å tenke selv. Til tross for dette utvikles kritisk tenkning i stor grad gjennom samtaler med andre. Da kan elevene

oppleve andres perspektiver og meningsbrytninger. De kan også se sammenhenger mellom sitt eget og andres liv og mellom det nære og det fjerne. Dette synet på kritisk tenkning samsvarer med begrepet «kritisk literacy» og en forankring i Paulo Freires arbeid (Freire & Macedo, 2005). Gjennom teksten møter elevene et «problem» de må utforske. De er aktive og tenkende subjekter i en dialog, ikke passive mottakere. Sentralt i dette er det å se teksten i sammenheng med verden utenfor (Skaftun & Sønneland, 2022).

” **Kritisk tenkning betyr å ikke ukritisk følge strømmen og akseptere andres svar, men å tenke selv.**

Bildebøker kan egne seg i arbeidet med kritisk tenkning på småskoletrinnet (1.-4. trinn) (se Andersson-Bakken et al., 2022; Jegstad et al., 2022). Elevene blir engasjert av handlingen i bøkene, og de identifiserer seg ofte med en eller flere av personene i boken de leser. Det ser ut til å være lettere å ta andres perspektiv og se en sak fra flere sider i en fiksjonsverden enn i virkeligheten (Andersson-Bakken et al., 2022). Gode bøker inneholder ofte flere lag av betydninger og «tomrom» som gir muligheter for felles undring og tolkning. I arbeidet med bildebøker kan elevene lytte til hverandres oppfatninger. I tillegg kan elevene utforske og tolke bildene og sammenhengen mellom verbaltekst og bilde. De kan lytte, diskutere og begrunne standpunkter og til slutt komme frem til sin egen forståelse av boken. I bildebøker oppstår det ofte problemer som hovedpersonen må løse på sin måte. Det er ikke alltid enkle svar på disse problemene, men ulike dilemmaer. Bøkene kan derfor være fine å bruke når vi jobber med kritisk tenkning.

” I arbeidet med bildebøker kan elevene lytte til hverandres oppfatninger.

I undervisningsopplegget med *Pølsetjuven* fokuserte vi på to delelementer av kritisk tenkning: *å ta ulike perspektiver* og *å se sammenhenger*. Opplegget ble gjennomført i en 60 minutters økt. I løpet av økten skulle læreren lese boken høyt for klassen, og vi planla lesestopp og spørsmål for samtale underveis. I tillegg skulle elevene gjøre to oppgaver, én underveis og én til slutt.

Før lesing: å engasjere leseren

Før timen begynte, hadde læreren skannet boken slik at den kunne vises på skjerm foran klassen. Timen startet med at elevene fikk se forsiden til *Pølsetjuven*. For å vekke forkunnskapene deres stilte læreren spørsmål som «Hva tror du denne boken handler om?» og «Hvorfor tror du det?». Når elevene svarte at de tror Kjell er en tyv, var læreren raskt på pletten med utdypende spørsmål: «Hvordan kan du vite det?» Og elevene begrunnet: Kjell har på seg maske og svarte og hvite klær. Det er tyveklær.

Læreren viste så innsidepermen av boken og ba elevene studere bildet av byen for å finne ut hvor Kjell bodde:

Billede 2: Innsidepermen foran i boken.

De ulike husene på oppslaget har ulike særpreg. Hvem tror vi bor her? Elevene oppdaget raskt «tyvehuset» med svarte og hvite striper, langt unna resten av husene. Hvordan kan de vite at Kjell bor der? Pølse-Per sitt hus var også tydelig. Og elevene begrunnet: Det er huset med en stor pølse på toppen av taket.

Under lesing: å ta ulike perspektiver

Nå startet læreren lesingen av boken. Boken er multimodal og kombinerer forskjellige uttrykksformer. Vi finner både verbaltekst og bilder. På noen av oppslagene benytter forfatteren seg av oppsett og virkemidler fra tegneserier, med sider som er delt opp i ruter og snakkebobler. Noen oppslag er helt uten verbaltekst. I denne delen av undervisningsopplegget var det sentralt å øve elevene i å sette seg inn i Kjells situasjon og ta ulike perspektiver. På barnetrinnet kan dette være viktig i utviklingen av empati og sosiale ferdigheter. Det er imidlertid også relevant i store samfunnsspørsmål og i arbeidet for demokrati og medborgerskap. Sentralt i dette er det å se teksten i sammenheng med verden utenfor som en del av å oppdra aktive og kritiske samfunnsborgere. Dette samsvarer med Freires forståelse av literacy som både «reading the word» og «reading the world» (Freire & Macedo, 2005).

Kjell er familien Tjuvs kritiske tenker. Han stiller spørsmål som: «Kvifor stel me egentleg? Kan me ikkje berre kjøpe det me treng, slik alle andre gjer?» Og han argumenterer: «Men om me hadde hatt vanlege jobbar, då hadde me tent pengar og kunne kjøpt det me ville.» Eller senere i boken: «Eg vil ikkje stele frå Pølse-Per, han er venen min.» Da læreren kom til dette utsagnet, spurte hun elevene om det er bedre å stjele fra vennen sin enn fra familien. Elevene var ikke enige her, og læreren lot de ulike meningene komme frem: Noen av elevene mente at det var bedre og tryggere å stjele fra egen familie. Familien ville nok blitt sint, men de ville tilgitt deg og ikke satt deg i fengsel. En mente at det var bedre å stjele fra egen familie, fordi man kunne mistet vennen sin om man stjal fra ham.

” **Kjell er familien Tjuvs kritiske tenker. Han stiller spørsmål som: «Kvifor stel me egentleg? Kan me ikkje berre kjøpe det me treng, slik alle andre gjer?»**

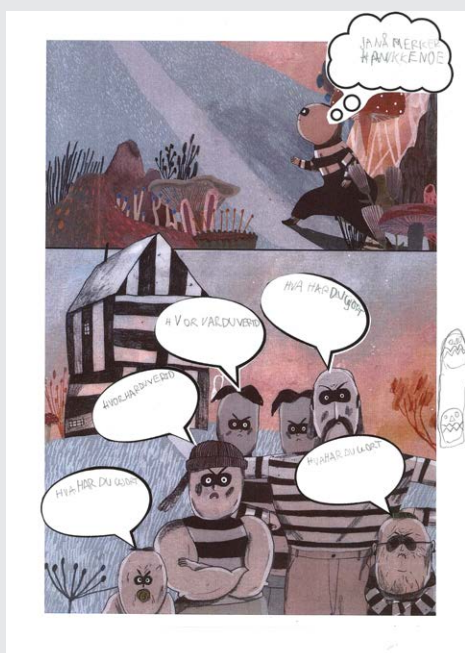
Billede 3: Kjell bestemmer seg for at han ikke vil være tyv lenger.

Familien Tjuv skal altså stjele fra Pølse-Per. Kjell stjeler et bilde, men han får dårlig samvittighet og bestemmer seg for å levere det tilbake sammen med annet tyvegods familien har tatt. Og nå bestemmer Kjell seg: Han vil ikke være tyv.

Dette oppslaget utgjør vendepunktet i boken. Før læreren leste videre, spurte hun elevene hva de synes Kjell skal gjøre nå. På den måten ble elevene tvunget til å ta Kjells perspektiv og foreslå ulike løsninger. Handling er en sentral del av kritisk tenkning (se blant annet Ennis, 2015). For å bestemme hva man skal gjøre, er det viktig å vurdere ulike alternativer. Dette fikk elevene trene på i møte med Kjell. Gjennom denne samtalen la læreren til rette for at elevene kunne trene på å ta riktige etiske valg, ikke ved å velge for sitt eget liv, men ved å sette seg inn i Kjells situasjon.

Vi ser at eleven ga alle personene som var avbildet på oppslaget, en «stemme», og han skrev direkte tale. Da eleven fremførte sitt forslag for resten av klassen, leste han opp med innlevelse og «i karakter». For eksempel fikk babyen en babystemme, og den gamle bestefaren fikk en skjelvende stemme. Eleven har tolket Kjell som at han må forte seg hjem, der han går med lange skritt og bøyd rygg. Eleven satte seg altså inn i de ulike personenes situasjon, tok deres perspektiver og forestilte seg hvordan de uttrykte en kritisk holdning til Kjells valg.

Den neste eleven hadde vennen, Pølse-Per, i tankene:

Billede 6: Elevarbeide

Pølsetjuven Kjell: «Ja, nå merker han ikke noe»

Tve-hodet søsken: «Hvor har du vært?»

Far til høyre nede: «Hva har du gjort?»

Bestefar til høyre nede: «Hva har du gjort?»

Mor til venstre nede: «Hvor har du vært?»

Baby nede til venstre: «Hva har du gjort?»

Den øverste tenkeboblen viser at Kjell tenker på bestevennen, Pølse-Per. Kanskje kommer han ikke til å merke det som har skjedd? Om dette er viktig for å bevare relasjonen til vennen, eller om han vil redde skinnet sitt, vet vi ikke. Eleven viste derimot at han kunne ta Kjells perspektiv. De andre personene på bildet er konfronterende og stiller mange spørsmål. Hvordan eleven tenker at Kjell forklarer seg, får vi ikke vite.

Den tredje eleven lot Kjell prøve å dekke over handlingen sin:

Bilde 7: Elevarbeide

Pølsetjuven Kjell: «Jeg har lekt i skogen», «Jeg har bare vært på tur», «Jeg har vært i skogen»

Tve-hodet søsken: «Hva har du gjort i skogen?»

Far til høyre nede: «Hvor har du vært?»

Mor til venstre nede: «Ja da, så hvor har du vært?»

Også her blir Kjell møtt med mange spørsmål. Og til tross for at det bryter med leseretningen, kan det se ut til at eleven lot Kjell svare på spørsmålene og forklare seg øverst på siden: «Jeg har bare vært på tur.» Underforstått er han uskyldig.

De tre eksemplene viser at elevene evnet å ta andres perspektiv i den fiktive situasjonen. Oppgaven fikk frem elevenes ulike innfallsvinkler til hva Kjell hadde i tankene. Gjennom lærerens oppgave og samtale «tvinges» elevene til å ta perspektivene til de ulike personene i boken. Gjennom samtaler og felles refleksjon får elevene også muligheten til å ta del i hverandres perspektiver. Slik kan læreren hjelpe elevene til å øve på å se flere perspektiver og sammenhenger (Schjelderup, 2012). Elevene vil kunne sette seg inn i andres tanker, følelser og ønsker, som er essensen i perspektivtaking.

” Gjennom lærerens oppgave og samtale «tvinges» elevene til å ta perspektivene til de ulike personene i boken. Gjennom samtaler og felles refleksjon får elevene også muligheten til å ta del i hverandres perspektiver.

Etter lesing: å se sammenhenger

Når familien Tjuv oppdager at Kjell har levert tilbake de stjalne tingene, konkluderer de med at han er en elendig tyv, og at han må få seg en annen jobb. Kjell er lykkelig og etablerer sitt eget jobbyttesenter, til glede for seg selv og andre som ønsker et nytt yrke. Etter at boken var lest ferdig, kom elevene til den bakre innsidepermen. Er dette det samme bildet som den fremre innsidepermen? Den som ser godt etter, ser at nedenfor huset til tyvene har det kommet opp et nybygg med skiltet «Jobbyttesenter».

Billede 8: Innsidepermen bakerst i boken.

Billede 9: Hvilke malerier har familien Tjuv på vegg?

Ved å studere og sammenlikne begge innsidepermene kunne elevene altså oppdage sammenhengen mellom dem. Eller kanskje kjenner elevene igjen kjente malerier hos familien Tjuv. Hvordan har de fått tak i disse, mon tro?

En kritisk tenker ser sammenhenger på ulike områder og nivåer. Når vi leser bøker, kan sammenhengsforståelse handle om sammenhenger innad i boken slik som med de to innsidepermene. Det kan også handle om sammenhenger mellom mitt lille liv og den store verden der ute, og at det jeg gjør, får konsekvenser for andre.

I den andre oppgaven elevene fikk, ønsket læreren at de skulle arbeide med sammenhengen mellom *Pølsetjuven* og barns rettigheter i FNs barnekonvensjon. Dette temaet hadde de jobbet med i forkant, så elevene var kjent med de ulike rettighetene og deres betydning. Elevene fikk et

ark med fem utvalgte rettigheter. De skulle skrive ned den eller de rettighetene de mente passet til *Pølsetjuven*, og begrunne hvorfor.

Elevene tenkte hver for seg før de snakket sammen på bordet de satt ved. Læreren gikk rundt og lyttet til samtalen. Nedenfor er utdrag fra noen av samtalen:

Lærer: Har dere fått snakket litt om dem? Har dere vært enige? Jeg vil gjerne høre litt hva dere har tenkt nå, for jeg hører at mange mener litt forskjellig. Det er veldig spennende. Kan vi få lov til å høre noe? Yes? Hvilket nummer tenker du?

Truls: Nummer fire.

Lærer: Alle barn har rett til lek og fritid.

Truls: På grunn av i boken, så var det sånn at familien sier han må være tyv og stjele. Da får man liksom ikke ... foreldrene sier at han *må* faktisk være tyv og gjøre det. Man må liksom få lov til å gjøre hva man vil.

En annen elev sa:

Thale: Jeg har nummer to. Alle barn har rett til å si sin mening og bli hørt.

Lærer: Hvorfor det?

Thale: Fordi mammaen og pappaen sa at han måtte være tyv, og det ville han jo egentlig ikke.

En annen elev hadde enda en annen rettighet:

Lærer: Julie, har du en annen en? Du har tatt nummer tre. «Alle barn har rett til å føle seg trygge.» Hvorfor det?

Julie: Fordi de kan skade seg og slå seg.

Lærer: Tenker du på i *Pølsetjuven* da? At han kan bli skadet når han er med på tyveri? At det ikke det er en trygg jobb for han, er det det du tenker?

Julie: Mm.

Gjennom samtalen kom det frem flere ulike begrunnelser for hvilke rettigheter elevene mente passet til Kjells situasjon. På forhånd var vi spent på om elevene ville klare å se disse sammenhengene mellom Kjells verden og de globale rettighetene, men vi oppsummerte etterpå at dette klarte andreklassingene på imponerende vis.

Tid for kritisk tenkning

Som lærere kjemper vi ofte mot tiden, og vi skal gjøre mye på kort tid. Dette følte vi på i denne undervisningsøkningen også. Å bli en kritisk tenker tar tid, og kritisk tenkning er ikke noe man lærer en gang for alle. Kritisk tenkning er omfattende og består av mange delelementer, for eksempel å ta ulike perspektiver og se sammenhenger, som vi har sett her, eller å argumentere, tolke og begrun-

PØLSETJUVEN OG BARNAS RETTIGHETER...

Hvilken av disse barnrettighetene mener du passer best til boken "Pølsetjuven"?

1. Alle barn har rett til et navn
2. Alle barn har rett til å si sin mening og bli hørt
3. Alle barn har rett til å føle seg trygge
4. Alle barn har rett til lek og fritid
5. Alle barn har rett til å gå på skole

SKRIV RETTIGHETEN DU MENER PASSER BEST OG SKRIV HVORFOR DU MENER DET.

Billede 10: Oppgave om Pølsetjuven og barns rettigheter.

og ulike skrive- og tegneaktiviteter kan springe ut av ulike oppslag. Utgangspunktet er at boken leses estetisk, og at elevene får mulighet til å leve seg inn i fiksjonen og den visuelle verdenen. Med dette som utgangspunkt kan *Pølsetjuven* lede elevene videre på veien mot å bli kritiske tenkere.

ne. I arbeidet med barn må vi jobbe med noen ferdigheter om gangen og være tålmodige. I ettertid tenker vi at det ville vært interessant å se om samtalen hadde gått enda dypere hvis elevene hadde hatt mer tid. I en dialog blir elevene invitert til å lytte til andre og dele egne perspektiver. Dette kan oppmuntre til refleksjon der egne perspektiver blir utfordret eller styrket. Roche (2015) skriver at for å være en kritisk tenker så må man erkjenne at eget standpunkt kan utfordres og endres. Dialog kan være en måte å åpne opp for dette på.

I denne undervisningsøkten erfarte vi at det er mulig å arbeide med kritisk tenkning i det små og med de små. På en liten time har elevene jobbet med to delkomponenter av kritisk tenkning og i tillegg opplevd en bildebok som engasjerte dem. I denne artikkelen har vi ønsket å vise hvordan det å lese en bildebok kan kombineres med arbeidet med kritisk tenkning. *Pølsetjuven* er en rik bok som byr på utallige muligheter i klasserommet. Boken er egnet for litterær samtale,

” *Pølsetjuven* er en rik bok som byr på utallige muligheter i klasserommet. Boken er egnet for litterær samtale, og ulike skrive- og tegneaktiviteter kan springe ut av ulike oppslag.

Lesetips om kritisk tenkning, bildebøker og Pølsetjuven

- ▶ Mary Roche (2015): *Developing Children's Critical Thinking through Picturebooks: A guide for primary and early years students and teachers*
- ▶ Kirsti Jegstad et al. (red.) (2022). *Kritisk tenkning i barneskolen – teori og praksis*
- ▶ Anne Schelderup: *Kritisk tenkning i klasserommet: filosofisk metode i undervisning og veiledning*
- ▶ Gro Ulland (2021): «Nå vil jeg heller være brannmann! Pølsetjuvens potensial for livsvalg og livsmestring.»

(Fulle referanser finnes i litteraturlista.)

Tips til læreren for arbeid med kritisk tenkning og bildebøker

- ▶ Våg å gjøre det enkelt, ikke vær redd for å lage for «små» opplegg.
- ▶ Velg én delkompetanse på veien mot kritisk tenkning, og jobb med den (f.eks. å ta ulike perspektiver, å se sammenhenger, å argumentere, å tolke og å begrunne).
- ▶ Bli godt kjent med boken du skal lese. Planlegg åpne spørsmål for samtalen.
- ▶ Gi rom for elevenes initiativer, be dem begrunne, still hvorfor-spørsmål.
- ▶ Husk at å utvikle kritisk tenkning er en prosess, elevene trenger ikke lære alt på en gang.

Referanser

Andersson-Bakken, E., Heggernes, S. L., Svanes, I. K. & Tørnby, H. (2022). «Men da blir det urettferdig for dem som ikke får!»: Bildebøker som utgangspunkt for kritisk tenkning på barnetrinnet. *Acta Didactica Norden*, 16(2), 1-23.

Engedal, M. G. (2019). *Pølsetjuven*. Samlaget.

Ennis, R. H. (2015). Critical Thinking: A Streamlined Conception. I M. Davies & R. Barnett (Red.), *The Palgrave Handbook of Critical Thinking in Higher Education* (s. 31-47). Springer.

Fisher, A. (2011). *Critical Thinking: An Introduction*. Cambridge University Press.

Freire, P. & Macedo, D. (2005). *Literacy: Reading the Word and the World*. Routledge.

Jegstad, K. M., Andersson-Bakken, E. & Bjørkvold, T. (Red.). (2022). *Kritisk tenkning i barneskolen – teori og praksis*. Oslo Met – storbyuniversitet

<https://skriftserien.oslomet.no/index.php/skriftserien/article/view/773/684>

Kritisk tenkning i barneskolen. (2023, 28. august). Om KriT. <https://uni.oslomet.no/krit/om-krit/>

OECD. (2018). *Future of Education and Skills 2030*. OECD. www.oecd.org/education/2030

Roche, M. (2015). *Developing Children's Critical Thinking through Picturebooks: A Guide for Primary and Early Years Students and Teachers*. Routledge.

Schjelderup, A. (2012). *Kritisk tenkning i klasserommet: filosofisk metode i undervisning og veiledning*. Kommuneforlaget.

Skaftun, A. & Sønneland, M. (2022). Kritisk literacy i litteraturundervisningen. *Acta Didactica Norden*, 16(2), 1-21.

Stenslie, O. A. H. (2022). «Men eg vil ikkje vere tjuv» En vitenskapelig studie om hvordan en bildebok kan legge til rette for kritisk tenkning i begynneropplæringen [Masteroppgave]. OsloMet – storbyuniversitetet. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/11250/3031598>

Ulland, G. (2021). Nå vil jeg heller være brannmann! Pølsetjuvens potensial for livsvalg og livsmestring. I B. K. Risøy & M. Eilifsen (Red.), *Komplementerende kunnskap i grunnskolelærerutdanningene* (s. 127-140). Universitetsforlaget.

Om forfatterne

Oda Andrea Haug Stenslie er grunnskolelærer i Oslo kommune i Norge. Hun har fordypet seg i begynneropplæring og skrevet en masteroppgave om hvordan en bildebok kan brukes i arbeid med kritisk tenkning hos barn. I dag arbeider hun som kontaktlærer på 1. trinn.

Ingvill Krogstad Svanes er tidligere lærer på barnetrinnet og førsteamanuensis i norskdidaktikk på OsloMet. Hun har særlig arbeidet med den første lese- og skriveopplæringen, samtaler i norskklasserommet og kritisk tenkning i norskfaget.